
OD KOLAPSA SVIJETA DO INTIMISTIČKOGA MIRA

Uz *Odabrane pjesme* Zvonka Kovača*

Lada Žigo Španić, Zagreb

Poetska kuhinja s raskošnim menijem

Na književnoj sceni dvije su krajnosti – razvikani i potisnuti (nepročitani) pisci. A postoje i ugledni, s mjerom eksponirani autori, što je najbolja sudbina – oni žive uvijek i svagdje, a trendovi ih zaobilaze, jer zaobilaze i oni njih. Baš zato što ugađaju umjetnosti, a ne podilaze javnosti, teško je njima i medijski manipulirati. Oni su dovoljno vidljivi da uživaju poštovanje, a dovoljno nevidljivi da ih ne napadaju opsjene varljive medijske slave. Takve osebujne pisce, koji ne vrište u tiskovinama, novinari ne pronose u svojim mahnitim *copy-paste* recenzijama. Oni se nisu pretvorili u „proizvod“ na umreženim stazama javne reputacije ili forsiranoga karijerizma.

Jedan od takvih svezremenskih uglednih autora (pjesnika) jest i Zvonko Kovač, čija je bogata znanstvena i profesorska karijera, po nekima, pomalo zasjenila njegov raskošan poetski vrt. Ugledni profesor južnoslavenskih jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, esejist i povjesničar, uzgaja svoje pjesničko raslinje još od početka sedamdesetih godina, u svome miru, u svojoj zavjetrini, sa sabranim, a ne nestrpljivim ili podivljalim egom. A sada je taj vrt sa svim plodovima pred našim očima, zahvaljujući opsežnoj knjizi autorovih odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra*. Kovačeve jezične i stilske majstorije (ne samo na prevladavajućem štokavskom, nego i na autorovom rodnom kajkavskom jeziku), raskošan svjetonazor svih tonova, neobična preplitanja prošlosti i sadašnjosti, virtuozna igra riječi *homo ludensa*, dubine, širine i lapidarne doskočice – sve

* Zvonko Kovač: *Jučer je bilo sutra* – *Odabrane pjesme* (širi izbor), Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, 2022.

je to zajedno rijetko naći u kreativnoj kuhinji jednoga autora. Ako je sposoban i okretan glumac onaj koji može mijenjati uloge, od kralja Leara do skitnice, onda je dobar pisac onaj koji barata različitim stilovima. Uzmemo li to kao definiciju, Zvonko Kovač je doista svestran pjesnik, jer se u njegovim pjesmama mogu iščitati razne poetike, od krugovaške razigranosti do postmodernističkih kolaža visokog i niskog, od profinjene (starinske) liričnosti do fragmenata tzv. stvarnosne poezije. No, nije Kovač istaknuti pobornik ni jedne određene generacije, možda je baš zato njegova poezija kompleksna, nedefinirana, odnosno samo-svojna.

Prije no što krenemo u analizu ove knjige odabranih pjesama iz autorovih mnogih zbirki, osvrnimo se ukratko na važnost suvremene hrvatske kajkavske poezije, jer je Zvonko Kovač jedan od njezinih najaktivnijih i najuglednijih promicatelja. I danas se lome koplja oko toga jesu li naša dva idioma nepravedno potisnuta u korist štokavštine. Akademik Drago Štambuk, koji je osmislio Zlatnu formulu ča-kaj-što, jedan je od prvih koji se na kreativan način suprotstavio bečkom izboru štokavice u ime ujedinjenja s Južnim Slavenima. Taj je izbor, koji su nastavili i ilirci, po njemu (i mnogima drugima) precrtao kajkavicu i čakavicu u javnoj uporabi.

Prema uglednom profesoru Joži Skoku, koji nas je zadužio velebnim djelima (a i prvi je vodio posebne kolegije kajkavske i čakavske književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu), stvarna afirmacija kajkavskoga pjesništva započnje u razdoblju moderne. Od tada će se kajkavsko pjesništvo vinuti u vrhove estetike – od Matoševa *Hrastovačkog nokturna* iz 1900. godine, pa do početka pedesetih 20. stoljeća. Svoj nebeski vrhunac kajkavska je poezija doživjela tridesetih godina 20. stoljeća – dakako, *Baladama Petrice Kerempuha*. I naša suvremena književnost prepuna je sjajnih ostvarenja na kajkavskom idiomu, no ta se djela ipak, prema mišljenjima mnogih, nisu dovoljno ukomponirala u matičnu književnost, odnosno, kajkavski i čakavski (po novoj međunarodnoj odredbi – jezici) i dalje stoje kako dodatni ukrasi na velikom štokavskom nacionalnom boru. Suvremena *kajkavijana* (na različitim „pod-dijalektima“) toliko je bujna da Zvonko Kovač priznaje čak i „žensku“ kajkavsku književnost (o čemu piše u recenziji „Kajkavske priče Božice Brkan“). Pozivajući se na knjigu Ivana Kutnjaka *Kajkavski peteroliski capriccio*, u kojoj je podosta hrvatskih kajkavskih pjesnikinja, Kovač smatra kako bujno žensko kajkavsko pismo još uvijek nije sustavno proučeno i da to itekako zaslužuje. Naravno, ako postoji žensko pismo na kajkavskom, onda postoji i muško, a tome je pismu Kovač dao izniman doprinos.

Ova prva velika panorama Kovačeve poezije (na štokavskom i kajkavskom) obuhvaća pjesme iz sviju njegovih zbirki, od prve zbirke *Courbette* do zbirke *Pjesme staroga sata*. Tu su još pjesme iz zbirki *Korelacije*, *Slutim sretnu ruku*,

Göttingenske elegije, Moral bi meriti se z morjem i Zvon u kiši, a svaki je izbor iz zbirke opet podijeljen na cikluse.

Od poetskog sklada do jezičnog ludizma

Odabrane pjesme *Jučer je bilo sutra* (s pogovorom Ivana Majića) pokazuju široku jezičnu, stilsku i tematsku lepezu Kovačeva pjesništva koje se, lirski kazano, preoblikuje poput mora – od epskih oluja (života i svijeta), preko mreškanja valova u poeziji sjetne prolaznosti do pejzažne mirnoće (bonace) u intimistički profinjenim pjesmama. Kovač je izrazito dinamičan poetski „igrač“ koji može nijansiranu tugu odjednom okrenuti u anegdotu i koji može nakon raspojasana ludizma neočekivano utonuti u more tjeskobe. Ti preokreti najočitiji su u njegovim prvim dvjema zbirkama (*Courbette* i *Korelacije*). U tom razdoblju, od sedamdesetih do kraja osamdesetih, Kovač „mijesi“ stihove s velikim efektima iznenađenja, svjesno se poigrava jezikom i strukturom pjesme kako bi i kod čitatelja razvio neuobičajeni čitateljski eros, kako bi ga estetski „hipnotizirao“, uvukao u svojevrsnu radost pisanja. Naime, Kovačeve pjesme nisu hermetične, zatvorene u sebe, samodovoljne, odalečene od života i književne publike – one su živi organizam kojem je život (svijet) jedino stanište.

Na početku svoga pjesničkoga puta Kovač je borac za oslobađanje poezije od ustaljenih formi, inovativni „otkačenjak“ koji voli poetski kreativni nered, koji pušta pjesmu da se razigra ne samo u sebi, nego često i na papiru u različitim grafičkim oblicima. Stručnjaci za povijest hrvatske poezije zasigurno bi Kovača stavili u razne generacijske kontekste, no i bez toga može se doživjeti raskoš i raznovrsnost njegova poetskoga sjemena iz kojega su izrasla prava stabla različitih stilizacija i koncepcija. Kovač u pjesme unosi i druge idiome tj. jezike, piše na kajkavskom čak u duhu starohrvatske književnosti, piše i šašavo, ali oblikuje i zahtjevne stihovne i slogovne forme, pjesmu prevodi i na druge jezike, vješto oblikuje sonete, ali i pjesme u slobodnom stihu i pjesme u prozi. I što je uvijek važno podcrtati, istražuje sve pjesničke mogućnosti jezika, čime afirmira i njegovo bogatstvo. I svjetonazorski je Kovač iznimno raznolik – tu su introspektivne pjesme o ljubavi, životu, samoći, putopisni poetski dragulji, odnosno poezija u ambijentima, pejzažno-sentimentalne pjesme, tu su i nebrojeni metafizički zagonetni stihovi koji se sad blago mire sa svime, sad se stropoštavaju u ponore apsurdna i besmisla. Tu je i naglašena intertekstualnost, naročito kada mnoge pjesme Kovač posvećuje drugima (dragim ljudima ili intelektualcima – Krleži, Heideggeru, M. Slavičeku, M. Matkoviću itd.)

Ukratko – poezija za Kovača nije samo iznošenje i aranžiranje osjećaja i misli, nego i veliko istraživanje jezika koje najviše u poeziji dostiže sintaktičku i leksičku slobodu – ne samo kada treba stvoriti jezičnu skladbu (npr. sonet), nego

i kada treba preokrenuti jezik na neočekivan i maštovit način, odnosno stvoriti disonantnu, bizarnu kompoziciju pjesme. Kovač nije anemičan pjesnik, nego punokrvan, rekli bismo, jer venama njegove poezije teku gotovo sve supstancije, struje i arome svijeta i stilova. To je poezija koja *diše* – nekada ritmično, nekada aritmično, nekada tužno *izdiše*, nekada vedro *uzdiše*, ali... ne zamire u dosadi jednih te istih oblika.

U tekstu „Ukrcaj na kitaru“ Zvonimir Mrkonjić piše o Kovačevoj zbirki *Göttingenske elegije*, koja je nastala dok je autor radio kao lektor u inozemstvu u vrijeme agresije na Hrvatsku. Neke Mrkonjićeve rečenice u tom tekstu mogle bi se primijeniti i na čitav Kovačev opus. Primjerice: „Općenito je zanimljiv način kako Kovač ostvaruje napetost među različitim jezicima i idiomima na kojima su njegove elegije napisane ili na koje su prevedene: rodnom kajkavštinom, standardnim hrvatskim, slovenskim, njemačkim. Sličnu ulogu imaju ulomci iz starozavjetne Jošuline knjige gdje se govori o ratnim okrutnostima (...) Ima Kovačeva knjiga više razina. Osim one očajno-nagonske, ima i ona plaho nesigurna kada se pjesnik u gluhoći izolacije, u *stranom vrtu daleke, bliske Europe* obraća trešnji i želi joj dobrojutro ili kada se preplaši goluba koji mu je uletio u sobu (*kakve li je vijesti donio?*)“

U prvom dijelu knjige odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra* (tj. u pjesmama iz zbirki *Courbette* i *Korelacije*) okupljene su, kako rekosmo, Kovačeve rajraznorodnije pjesme. Prva pjesma na kajkavskom posvećena je Krleži, a već u drugoj pjesmi (bez naslova i nevezana stiha) tonemo u duboku melankoliju, sjetu, slojevituu slutnju, pa i ljutnju zbog izokrenute logike svijeta i iščeznuća humane topline. Kako kazuje pjesma, pad ljudskih Ideala dokida smisao i samoga pisanja, pa su riječi, suviše u ovom pokošenom svijetu, tek note predane na milost i nemilost raspoloženjima vjetra i mora.

Tako letargičan pjesnik pjeva: „Na žalu istinitosti i bitnosti Prijelaznoga, / Ovaj pijesak (o kome ću sada prozboriti) / Ogolio je već odavno od sramote / Te su zato ta zrnca skućena u površje / U neoformljenost u zakukuljena svojstva / Razlita zauvijek.“

Česta je egzistencijalistička zebnja zbog preorana, raskomadano i istrošenog svijeta u kojem se javljaju pogrbljene sjene, ne samo ljudi, nego i mutni iskrižani odrazi izvitoperene balkanske povijesti. Tugu će Kovač staviti i u arhaično ozračje, i u povijesno i u mitsko (među bogove i lutnje), a unijet će rezignaciju i u sliku Madone na renesansnom platnu. A onda će, nakon opijenosti drevnim, naglo skočiti u budućnost, razočaran nebom koje je prošarano tragovima mlaznih aviona. Potom će skrojiti novu pjesmu koja se nadovezuje na prethodnu, u kojoj će ironično govoriti o mogućoj međuplanetarnoj utakmici savjesti, koju prenosi TV, dok ratovi na zemlji siju smrt. To je primjer kako Kovač, uz duboku

introspekciju, pokazuje i lepršavu razigranost pisanja – on je i krtica koja stvara duboke nevidljive hodnike poezije, a i leptir koji taktilno mijenja mjesta, stilove, prizore i tonove.

Mnoge su pjesme bremenite poviješću, Historija se pokazuje kao polje sumanutosti, često se ironizira revolucija, pomodna masa, život pod parolama i ostali lažni oblici sreće. Neke takve povijesne pjesme zapravo su domoljubne, no na profinjen, metaforički način, daleko od istrošenih i patetičnih domovinskih obrazaca koji više pripadaju tekućoj politici negoli poeziji. Tako će, npr. samo u jednoj smokvi osjetiti cijelu domovinu, u pjesmi „Izgubili li se slatki okus sunca, u smokvama“ (iz zbirke *Slutim sretnu ruku*): „Koliko domovine, samo u jednoj riječi: / smokva. Okus smokve, jug i more, / Mediteran, Latini, glagoljaši. Koliko straha, / pred hrpom gnjecavih i pozelenih smokvi, / na trešnjevačkoj tržnici, koliko straha za domovinu.“

Raskošno carstvo poetskih figura

U prvim dvjema zbirkama vidljivo je također i sve carstvo Kovačevih stilskih figura – od klasičnih tropa (metafora, poredbi, metonimija itd.), preko figura misli (npr. snažne gradacije dojmova), sintaktičkih figura do glasovnih figura koje dodatno teatraliziraju tekst (onomatopeje, asonance, aliteracije itd.). Kovač jednako brine o jeziku i sadržaju, ne odriče se artizma, unatoč mnogim suvremenim temama koje isušuju svijet i jezik. Duboka misaonost, krhka osjećajnost, a i britkost kada treba „odozgor“ ironizirati prizemlje svijeta – sve su to odlike njegove poezije koja pjeva i iznutra *biva*, jer je, uz visoku estetizaciju, i duboko vitalistička, živa. Životna energija prožimlje ove pjesme veoma stilizirane arhitekture. Ponekad će pjesmu oblikovati kao mali filozofijski traktat kako bi naglasio paradokse postojanja iliti razornost velike povijesne pozornice svijeta koja mrvi ljudskost, a koja se ipak skriva na malim, često nepoznatim pozornicama i u skromnim monodramama. Tako ćemo naići na stihove poput: „Permanentna revolucija kao obmana / persiflaža solipsističkih elaborata / teozofijski paradoks vječnosti (...)“ Premda se poneke takve pjesme čine pojmovno zakukuljene, one zapravo ironiziraju pseudo-napredak na štetu ljudske etike.“

Čestom igrom riječi (u koju uvodi i arhaizme, rijetko i anglizme) Kovač dodatno drammatizira svoju poeziju ili u nju uvodi sarkazam. Tako jednu pjesmu završava: „Obujmismo tek možebitne pesimizme: / I potamnjeni crljeni kruzi / podobniji su od gospode što muče / povazdan / (što muče povazdan što muče).“

Ponavljanje istih riječi na kraju pjesme (povazdan, muče) još više proteže osjećaj dosade i ravnodušja gospode, a zapravo se ironizira kukavičluk („statičnost“, letargičnost) kulturnjaka.

U jednoj pjesmi o povijesti koja slijedi uvijek isti obrazac, pjesnik će iskazati aliteraciju: „Okoliš bitkujućeg (od bitak, seljaci) / zobao je zubljad zalizanih zulu-fa.“

Ponavljanjem istih suglasnika na početku riječi u nizu pjesnik također još više karikira i produbljuje ljudski negativizam, a i svoj sarkastičan odnos prema apsurdnoj, ponavljajućoj povijesnoj sceni.

U pjesmi „Tako jest I.“ imamo pravi koncert glasovnih (i drugih) figura: „I tako jest: tu smo /na pepelištu stijegova, na žeravici Riječi, / opterećeni tabanima vitae učiteljice: / kašljucavi, pljucavi, turobno mucavi, / oljušteni, spljošteni, sra-bom iritirani / (teorijski punomoćno alijenirani), / strijeljani, strjeljači (onomatopjeji: t-t-t-t-t-t) / omrznuti ljupci, obljubljeni glupci.“

Ponekad pjesnik voli ispremještati riječi i slova poput djeteta, kako bi na zai-gran način dočarao životni urnebes. Život tako postaje (be)smislena slagalica, igra bez granica, a poezija sinteza duha djeteta i bunta odraslog bića.

Mnogo je pjesama u kojima se metafizika života, odnosno postojanje i nestajanje, dočaravaju slikama i jezikom prirode, kako bi se stvorila ugodna alkemija zamišljenog i stvarnog. To, npr., pokazuju stihovi neimenovane pjesme: „Moj beskraj na poljima međuriječne ravni: / horizont čučeci čeka, razdrljen / Stabla su sve samotnija: šume i livade / nuđaju se s poljima u pastelnom koktelu / Negativ trbušastoga svoda guši sivo (a za dobro / raspoloženje ima i plavoga ako baš želite) //Trebali reći što opisujem: svoj kraj ili sebe, / sebe ili svoj kraj.“

Ima Kovač mnoštvo takvih suptilnih (pa i duboko spiritualnih) pjesama u kojima egzistencijalno beznade postaje lirična tugaljivost, čak s nekom blagom, lahorastom ugodom. Te su pjesme dijelom i pejsažne, akvarelne, vidrićevski slikovite i ozvučene, sasvim suprotne njegovim pjesmama o kozmičkom razdoru, odnosno metežu kojekakvih paradoksa koji obezglavljaju čovjeka i svijet.

Pjesnik se često obraća Drugome, odnosno Svijetu, Ljepoti, besmislu, a i vlastitoj pjesmi, odnosno dok piše, opjevava i samo pisanje, pokušava ući u smisao, svrhu, tajnu, otajstvo riječi koje se slažu pod perom pjesnika, ali se prepliću u poruku ili šapat i uz pomoć neodgonetnute unutarnje magije.

Kovačeva poezija u cjelini započinje i završava dvama krajnostima – kolapsom Svijeta i ujevićevskim pobratimstvom lica u svemiru, a među njima je beskrajno mnogo tema i izričaja. Autor često započne pjesmu duboko letargično, osamljenički, da bi je završio anegdotalno, efektom iznenađenja koji mu je omiljeniji od razvlačenja i nijansiranja jednih te istih unutarnjih mijena. Jednu temu Kovač može okrenuti i preokrenuti te ju servirati na mnogo različitih načina. I u tome

je virtuoznost i domišljatost Kovačeva pjesništva – baš u tim stalnim stilskim oscilacijama i kolažima koji ne dopuštaju da njegova poezija postane jednoličnim nizom „prepoznatljivih“ zbirki. On je zaigran, ali nije „uigran“ u jednom te istom poetskom svijetu.

Pjesme Kovač rado stavlja i u različite ambijente – od kozmičkog i prirodnog do urbane scenografije s neonskim svjetlima, proždrljivim očima reklama i drugim slikama i glasovima „opsjednute“ civilizacije.

Od kolapsa svijeta do intimističkoga mira

Lirski je subjekt u Kovačevoj poeziji često raspolovljen među totalnim suprotnostima – suhoparnog kalendara i bujnih snova, civilizacijskoga meteža i osamljenosti, empatije i apatije, punine i praznine kozmosa, duhova stoljeća i svakodnevnih trivijalija. Subjekt pokušava sakupiti vlastite krhotine u smislenu cjelinu, no sve mu izmiče i njegova egzistencijalna dezorijentiranost pretače se često u simpatičan jezični kaos, raskoš neologizama, ili, kratko kazano, sve postaje ludilo, i svijet, i jezik i tekst. No, ima i jako ozbiljnih pjesama o krhkosti postojanja, teških, punih procijepa kroz koje jedva dišemo u pretrpanu kaosu svega.

Nije Kovač baš „disonantan“ pjesnik, dapače, u velikom broju pjesmama itekako teži harmoniji, pa je u njegovu opusu mnogo kompaktnih, slikovitih, zao-kruženih pjesama gdje se osjećaji i slike ne sudaraju, nego se prelijevaju i uranjaju jedni u druge poput ritmičnih morskih valova. U pjesmama sa suptilnim odrazima svijeta mnogo je stihova koji se s posebnom elegancijom nadovezuju jedan na drugi, kao da žive u nekom mirnom, pomalo mističnom carstvu čula. Uzmimo za primjer pjesmu „Osjeća se lagano gibanje, skoro vjetar“ (iz zbirke *Slutim sretnu ruku*): „Mirnoća je u tebi sasvim stvarna, / i lijep je raspored zraka, u predvečerje./ Osjeća se lagano gibanje, skoro vjetar, / s krošanja, u drvoredu: žgaravica, / koja ne prestaje već nekoliko dana, primirila se, / pak i nervoza nestaje, / a možda je zaista obratno, ako to nešto znači. / Popodnevna travarica, onako topla i bljutava, / sada se sasvim već neutralizirala, a vrijeme stoji, / pokreću se samo mehanizmi sata, / i radio: svježe voće, u srebrnoj zdjeli, na stolu, sjena noći, zadah jeseni, povjetarac, / vani i u ljudima. / Neko blago povjerenje čula.“

U zbirci *Slutim sretnu ruku* mnogo je toplih pjesama u kojima bridi plahost, empatija, a često su oblikovane kao skladan, opojan ples čovjeka, jezika i prirode. Snježna noć, tišina, glazba, postojanje između dvaju bića koja se nisu upoznala... takvi i slični ugođaji česte su kolijevke ljubavi i samoće u nekom ezoteričnom ugođaju Svemira, koji je nježni pokrov sjeti i žudnji. Često se u ljubavnim pjesmama obraća ženi na tragu starih naših pjesnika koji su ženstvo veličali goto-

vo mitski, u poetskom zanosu, daleko od današnje prizemne erotike što je naivnim naturalističkim slikama zamijenila slatkoću i strpljenje Erosa. Često pjesnik dočarava mistiku samoće, njezino spiritualno gibanje u praznini. Veoma su česte te plemenite iskre pitomog života koji ipak obitava u moralnoj divljini svijeta. Ponekad se pjesnik predaje prostranstvu, izvan koordinata vremena i prostora, stvarajući neku vrstu poetske ontologije, bez filozofijskih i pojmovnih nerazmrsivih rebusa. Posve je jasno kako Kovač više voli da pjesma teče negoli da se komplicira sama u sebi.

Čežnja za zavičajem u tuđini, djetinjstvo, osama, priroda, ljubav... sve su to česti motivi zbirke *Slutim sretnu ruku* (a i drugih), a te nježno komponirane pjesme dobrohotno se pokušavaju otrgnuti zlradoj zbilji koja se naslađuje urnebesom. Kada je Kovač pjesnik humanizma, stihovi su mu izrazito lirični, melodiozni, ugodno melankolični, pjevni, čeznutljivi, često urešeni slikovitom i muzikalnom prirodom. Naravno, puno je pjesama u kojima samotnjak ne može skladno povezati zbilju i snove, racionalnost i ljepotu imaginacije, pa ostaje razapet između ideala i razočaranja, odnosno zapada u egzistencijalne rupe („Živimo na rubu sna, na obodu nemogućega“).

Ciklus *Göttingenske elegije* (u kojem ima pjesama i na njemačkom) mahom je posvećen ratnoj Hrvatskoj, za kojom pjesnik čežne iz tuđine, iskazujući i epsku tragiku i lirsku bol (domovina u njemu šuti na bezbroj načina). Tako usred okrutne nevere, „Hrvatski narod, u šutnji spava, / sanja drvorede, lipa i jablanova, sanja / svoje šume i svoje more, brine otoke, i polja.“ Kovačeve tužaljke opjevavaju domovinu, a ne državu, odnosno, pisane su s ljubavlju prema našoj povijesti, našem krajoliku, gradovima, povijesti i drugom blagu, bez osvetničke mržnje i parolaštva. Tako će u jednoj pjesmi zapjevati: „Idem u svoju samoću, u svoj nebitak, u nepostojanje. / Rastvara se skepsa, u lukrativnosti dnevnog, / trne mi ruka, tromost. Bit ću / pjesma, istina, ljepota. Ne mrzim, / ne volim, ne proklinjem. Potrebna nam je / drugačija prošlost, druga povijest.“

Opsjenari, slabost, strah, strepnja daleko su češći pojmovi u ovim domoljubnim pjesmama negoli zvukovi strojnice, ratni poklič i krv. Kovač je stvorio samosvojnu „ratnu liriku“, stavljajući tu strahotu u širi kontekst ljudske povijesti, zlrada usuda, nepravde, nesigurnosti, odnosno povezo je domoljublje i duboku egzistencijalnu rezignaciju zbog otimanja sigurnosti i opstanka drugim bićima. Ratno rušenje je ujedno urušavanje tužnoga lirskoga subjekta u samo-me sebi. I unatoč epskom povijesnom ponoru, pjesnik će opet naći snage da se posveti lirskoj minijaturi, odnosno da opjeva trešnju koja također živi u svemu što se zbiva ili će u nekoj drugoj pjesmi altruistički dozivati ljudskost, čak i kada je nema.

Ciklus pod nazivom *Moral bi meriti se z morjem* obuhvaća autorove pjesme

na kajkavskom jeziku koje zaslužuju posebnu pozornost znalaca *kajkavijane*. Potom slijedi ciklus *Zvon u kiši*, opet podijeljen na razne pod-cikluse. U toj je zbirci i ciklus soneta (uglavnom bez rime) – neki su narativno pitki, neki puni sumaglice života, namreškane sjete, unutarnjih paradoksa, a neki radosno opjevavaju simfoniju riječi, rečenica, stihova i strofa. U pjesmi „Muzika se, kao duboki smisao“ pjesnik stvara koncert raznih instrumenata i zvukova, od serenada do rapsodija, a potom sve nestaje u šutnji. Onda ponovno navire glazba s novim krešendom i vrtlozima. Ova alegorija predstavlja ljudski život u kojem se stalno smjenjuju sklad i nesklad, buka i samoća, odnosno pjesnik orkestrira sve note života, kao i njegovu komornu šutnju.

U pjesmi „Najnespretnije je, u malom stanu“ ne događa se naizgled ništa neobično – pjesnik opisuje svoj stol, stvari na njemu, svoj stan, a potom počinje pisati. No ovo je opet znak kako Kovač prelazi sa stila na stil – od gradiranja duboke osjećajnosti do nizanja običnih, svakodnevnih stvari u laganim stihovima, gotovo „usputnim“. U zbirci *Zvon u kiši* naći ćemo tako i dosta elemenata tzv. stvarnosne proze. I ta neživa bića također oživljavaju u našem intimnom prostoru kao saveznici naše duše.

U spomenutoj zbirci autor i teške unutarnje naslage bića opjevava nekako staloženije, kao da žudi za blagim primirjem sa svijetom, ma kakav on bio. U pjesmi „Samoća je sabiranje sebe pred sobom“ samoća nije opjevana kao težina postojanja u samome sebi, kao nemoć uzdizanja, nego kao odrastanje, upoznavanje sebe u sebi. Tako autor pjesmu završava: „Samoća nije strah, niti preplašenost, / s osloncem na radio, knjige, glazbu / novine, samoća se lako nosi, kao // komotna odjeća, ona je udobna fotelja, /balkon u sjeni, pristojna postelja, /pisanje, noćna lampica, vruća kupelj, večera.“

Samoća, dakle, nije uvijek hladan protivnik našega života, nego i topli suradnik, jer se u njoj okružujemo najdražim stvarima, uranjamo u svoje omiljene rutine i oslobađamo se svih mučnih izazova vanjskog svijeta. U ovoj zbirci i lijepe gradovi i drugi ambijenti postaju često mjesta pomirbe zemlje i neba, na rubu realnog i snenog. U dodirima bića i prostora Kovačevi stihovi postaju nježni, bez pretjeranih estetskih ukrasa, u žudnji za pojednostavljenjem životnoga rebusa. No gradovi, obronci parkova, kavane znaju biti i mjesta potrošenih iluzija koje su nestale u sjenama povijesti. U zbirci *Zvon u kiši* najviše je pjesama koje se „događaju“ u konkretnim prostorima ili u prirodi u kojoj inspirirana duša dopire do najtananijih čuvstava. Ima i u ovoj zbirci rezigniranih pjesama, no rijetke su one razorno pesimistične koje dokidaju svijet – češće su one s pitomim mijenama, u kojima se miroljubivo pjeva o protočnosti, promjenama, dolascima i odlascima. U ovome ciklusu nailazimo i na pjesme o „običnim“, usputnim ljudima (npr. o ženama u vlaku), a takve pjesme su poput fotoaparata – čuvaju fragmente sva-

kodnevnog svijeta pred našim očima kako nam ne bi skliznuli u zaborav.

Puno je u ovom ciklusu i pjesama u prozi, zapravo malih eseja o dodirima, žudnji, nerazumijevanju, rastancima, nedefiniranim međurecima naših života, ali ima i puno kozmopolitskoga zanosa, naglo osviještene empatije koja objedinjuje sve dobre duhove svijeta, pa makar na krilima utopije.

Život u Kovačevoj poeziji, dakle, može biti veleban i veličanstven, ali i malen, omeđenih koordinata, sladak i siguran.

I završimo pjesmom iz zadnjega ciklusa *Pjesme staroga sata*: „I kada (i ako) jednom ipak umrem“: „I kada (i ako) jednom ipak umrem, lirski će subjekt i dalje lebdjeti / svijesti nekog nepoznatog štioća, dok će tijelo moje blijedjeti, / trunuti, slično prahu predaka, majke i oca: eterični i vječni, upisani u riječi / živjet ćemo bez boli, nostalgije i straha, dok nas sada još stvarnost priječi, / slušat ćemo samo glazbu Mozarta i Bacha. // Neće nas opsjedati tek jadni šlageri s radija, njihovi bezbrojni refreni, / neće nas obmanuti stari maheri, o, bit ćemo mladi, nestvarni i sneni. / S pjesmom, sa stihom i strofom, bit ćemo jedno: u dnu zapisa, / pred katastrofom, / kao talog svega, ostat će zalag naše duše, jedno svejedno, / ravno-dušje malog ispunjenog ega.“

Zanimljiv je i naslov ove grandiozne knjige autorovih odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra*. Naravno, tu filozofsku dosjetku moguće je doživjeti na svakojake načine, no ipak se nameće doživljaj kako se sve ponavlja, kako zapravo stalno idemo i naprijed i unatrag i kako u tom krugu uvijek ima mjesta za nadu, tu najjaču silu uzgona u ljudskome biću. Stoga bismo mogli zaključiti kako u Kovačevu poetskom svijetu tamnih i svijetlih sjena, a koje se utapaju jedna u drugu kao na kakvom apstraktnom slikarskom platnu, ipak svjetlo dominira više od tmine, što najbolje vidimo unutarnjim, a ne vanjskim okom. To je onaj skriveni nagon života, žar za preživljavanjem, ne samo u ljudskom biću, nego i u poeziji koja također želi svojim zavodljivim eteričnim jezikom i doživljajima nadvladati suhoparnu zbilju. Eros je ipak dobio bitku sa Thanatosom, zahvaljujući iznimno spretnom pjesniku koji je uz pomoć svih vrsta svoga poetskog „oružja“ istjerao mrak na čistac.